

Правовий статус криптовалютних бірж та кастодіальних сервісів: досвід ЄС та вектори для України

Ковбас Ігор Васильович¹, Ковбас Галина Іванівна²

Опубліковано	Секція	УДК
30.07.2025	Право	347.73:336.74:004.738.5

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18961660>

Анотація: У статті проаналізовано правове регулювання та статус бірж, де обертається криптовалюта, і кастодіальних сервісів за досвідом ЄС (зокрема Регламентом МіСА). Розвиток економіки на базі технології блокчейн вимагає прозорості ринку, де циркулюють віртуальні активи, криптоактиви та цифрова валюта. Для України гармонізація законодавства з нормами ЄС у 2026 році є умовою збереження вітчизняного криптосектору.

Базовим інструментом конвергенції є Закон України «Про віртуальні активи», що концептуально відмежовує їх від таких фінансових категорій, як традиційні гроші та електронні гроші, і забезпечить «паспортування» послуг на ринку ЄС без повторного ліцензування. Еталонна модель МіСА встановлює обов'язкову авторизацію постачальників (CASP), навіть якщо в основі їхньої інфраструктури лежить автоматизований смарт-контракт, та висуває пруденційні вимоги до власного капіталу.

Основою безпеки кастодіальних сервісів визначено сегрегацію активів клієнтів від власного майна платформи, що актуалізує як інформаційне право в частині захисту цифрових даних, так і податкове право в контексті їх обліку. Зберігання поза балансом (off-balance sheet) гарантує їх повернення та захист від включення до ліквідаційної маси при неплатоспроможності. Право ЄС також встановлює пряму майнову відповідальність кастодіанів за збитки від хакерських атак чи збоїв із вимогою негайного відновлення активів.

Правовий статус постачальників вимагає дотримання стандартів операційної стійкості (DORA), фінансового моніторингу («Travel Rule» за TFR) під наглядом органу AMLA, а також прозорих правил, за якими здійснюється оподаткування транзакцій. Ера регуляторного арбітражу в ЄС завершилася: ліцензія CASP і дотримання вимог є обов'язковими для доступу до банківської інфраструктури. Успішна імплементація цих норм в Україні до 2026 року мінімізує системні ризики та забезпечить еквівалентність національного регулювання європейському.

Ключові слова: правове регулювання; віртуальні активи; криптовалюта; кастодіальні сервіси; Регламент МіСА; гармонізація законодавства; блокчейн; інформаційне та податкове право.

¹ доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри публічного права,
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича
ORCID ID: 0000-0001-7039-1586

² кандидат економічних наук, асистент,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8537-050X>

Legal status of cryptocurrency exchanges and custodial services: EU experience and vectors for Ukraine

Abstract: The article analyzes the legal regulation and status of cryptocurrency exchanges and custodial services based on the EU experience (in particular, the MiCA Regulation). The development of a blockchain-based economy requires transparency in the market where virtual assets, crypto-assets, and digital currency circulate. For Ukraine, the harmonization of legislation with EU standards by 2026 is a prerequisite for preserving the domestic crypto sector.

The basic instrument of convergence is the Law of Ukraine "On Virtual Assets," which conceptually distinguishes them from financial categories such as traditional money and electronic money, and will ensure the "passporting" of services in the EU market without the need for re-licensing. The MiCA benchmark model establishes mandatory authorization for Crypto-Asset Service Providers (CASP), even if their infrastructure is based on an automated smart contract, and imposes prudential requirements for own funds.

The cornerstone of custodial services' security is defined as the segregation of clients' assets from the platform's own property, which actualizes both information law regarding the protection of digital data and tax law in the context of their accounting. Off-balance sheet storage guarantees their return and protection from being included in the liquidation estate in the event of insolvency. EU law also establishes the direct financial liability of custodians for losses resulting from cyberattacks or technical failures, requiring the immediate restoration of assets.

The legal status of providers requires compliance with operational resilience standards (DORA), financial monitoring (the "Travel Rule" under TFR) under the supervision of the AMLA, as well as transparent rules for the taxation of transactions. The era of regulatory arbitrage in the EU has ended: a CASP license and compliance with these requirements are mandatory for access to banking infrastructure. The successful implementation of these norms in Ukraine by 2026 will minimize systemic risks and ensure the equivalence of the national regulatory regime to the European one.

Keywords: legal regulation; virtual assets; cryptocurrency; custodial services; MiCA Regulation; harmonization of legislation; blockchain; information and tax law.

Вступ

Постановка проблеми: Становлення глобальної цифрової економіки у 2020-х роках зумовило потребу у прозорих механізмах регулювання ринку віртуальних активів. Європейський Союз першим впровадив комплексне законодавство, щоб подолати регуляторну фрагментацію та забезпечити фінансову стабільність. Для України, як кандидата на членство в ЄС, гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами у 2026 році є практичною необхідністю для виживання вітчизняного криптосектору. Закон «Про віртуальні активи» має стати інструментом конвергенції, що забезпечить «паспортування» українських послуг на ринку Європи.

Мета дослідження:

Метою статті є аналіз правового статусу криптовалютних бірж та кастодіальних сервісів на основі досвіду ЄС (зокрема Регламенту МіСА) та визначення векторів адаптації цих норм в Україні.

Стан опрацювання проблематики: Питання гармонізації права ЄС у сфері регулювання ринку віртуальних активів, зокрема криптовалютних бірж та кастодіальних сервісів, із національним законодавством України перебуває на етапі активного наукового опрацювання. Це коло проблем розглядалося у працях таких українських дослідників, як Г. Воєводіна, Ю. Волошин, С. Защипас, А. Ердевдій, О. Мельниченко, В. Мехович, а також інших авторів, які аналізують імплементацію Регламенту МіСА, адаптацію Закону України «Про віртуальні активи» та формування інституційної моделі нагляду за постачальниками послуг з обігу криптоактивів в Україні. Водночас специфічні аспекти правового статусу саме криптовалютних бірж і кастодіальних сервісів у контексті повної конвергенції з європейськими стандартами, включно з вимогами щодо сегрегації активів, цифрової операційної стійкості (DORA) та режиму «європейського паспорта», залишаються недостатньо комплексно дослідженими в українській доктрині та потребують подальшого ґрунтового опрацювання.

Результати

Для України правовий статус криптоактивів став пріоритетним у зв'язку з отриманням статусу кандидата на членство в ЄС та зобов'язаннями за Угодою про асоціацію. Гармонізація законодавства з *acquis communautaire* є необхідною умовою інтеграції вітчизняного сектору. Стаття 124 Угоди про асоціацію передбачає наближення національних норм до стандартів ЄС, що у 2026 році вимагає повної імплементації положень європейських регламентів [5]. Закон «Про віртуальні активи» є інструментом конвергенції з правовим простором ЄС для подальшого «паспортування» послуг українських постачальників на європейському ринку [2].

Ключовим регуляторним актом є Регламент (ЄС) 2023/1114 (MiCA), який запровадив класифікацію віртуальних активів та вимоги до постачальників послуг (CASPs), зокрема криптобірж і кастодіальних сервісів [13]. MiCA встановлює стандарти капіталу, корпоративного управління та захисту активів, виступаючи еталонною моделлю регулювання. Досвід ЄС дозволяє оптимізувати правовий режим кастодіальних сервісів, де базовим принципом безпеки у 2026 році є відокремлення активів клієнтів від власних коштів платформи. Аналіз європейського підходу є визначальним для формування української моделі, що поєднує інноваційну гнучкість із фінансовою дисципліною.

Допуск CASPs до єдиного ринку ЄС ґрунтується на обов'язковій авторизації національними компетентними органами (NCA). Згідно з MiCA, дозвіл надається юридичним особам, які відповідають пруденційним вимогам. Мінімальний власний капітал для операторів торговельних майданчиків та кастодіальних сервісів становить не менше 150 000 євро [12], [13]. Технічна стійкість інфраструктури у 2026 році визначається відповідністю нормам Регламенту DORA (Digital Operational Resilience Act), який уніфікує стандарти кібербезпеки, операційної надійності та безперервності бізнесу [11].

Механізм «європейського паспорта» (passporting) забезпечує масштабованість бізнесу, дозволяючи авторизованому в одній країні ЄС постачальнику надавати послуги на всій території Союзу без повторного ліцензування. Реалізація цього права відбувається через спрощену процедуру повідомлення (notification) [10]. Регулятор країни походження інформує ESMA та органи приймаючих країн про транскордонну діяльність, що усуває адміністративні бар'єри та фрагментацію ринку. Гармонізація законодавства відкриває українським суб'єктам перспективу виходу на ринок ЄС за умови повної адаптації внутрішніх процедур до стандартів Союзу [3], [5], [6].

Прозорість ринку та подолання інформаційної асиметрії реалізується через обов'язковий інститут «білої книги» (White Paper), що є аналогом проспекту емісії для лістингу та публічної пропозиції активів [10]. Регламент MiCA встановлює вимоги до змісту White Paper, який має містити дані про емітента, технологію проекту, права власників та детальний опис ризиків. Достовірність інформації перебуває під наглядом регуляторів, а введення інвесторів в оману тягне за собою цивільно-правову відповідальність емітента та постачальника послуг [7], [13].

Доступ до ринку базується на обов'язковій авторизації постачальників (CASP) для забезпечення пруденційного нагляду. Вимоги до власного капіталу диференціюються від 50 000 євро для консультаційних сервісів до 150 000 євро для торговельних і кастодіальних платформ [3], [5]. MiCA також передбачає репутаційний аудит менеджменту за критеріями «fit and proper», що вимагає підтвердження кваліфікації та відсутності судимостей [3], [5]. Технічна стійкість інфраструктури у 2026 році оцінюється за нормами Регламенту DORA, який уніфікує протоколи управління ІКТ-ризиками та вимоги до безперервності діяльності [11].

Надійність зберігання криптоактивів у 2026 році ґрунтується на принципі сегрегації. Згідно зі статтею 75 Регламенту MiCA, кастодіани зобов'язані юридично та фактично відокремлювати активи клієнтів від власного майна [3]. У разі неплатоспроможності платформи ці активи не включаються до ліквідаційної маси. Режим зберігання поза балансом (off-balance sheet) гарантує повернення коштів власникам, мінімізуючи системні ризики та запобігаючи масштабним фінансовим втратам [7], [8], [11].

Цивільно-правовий аспект відповідальності кастодіанів у сучасному праві ЄС зазнав суттєвої трансформації, встановивши фактичну презумпцію вини сервісу у разі втрати контролю над активами. Регламент MiCA покладає на постачальника послуг пряму майнову відповідальність за будь-які збитки клієнта, що виникли внаслідок хакерської атаки, внутрішньої технічної несправності або втрати доступу до приватних ключів [3]. У разі настання

таких подій кастодіан зобов'язаний без зволікань відновити позицію клієнта, надавши ідентичний обсяг криптоактивів або компенсувавши їхню повну ринкову вартість на момент втрати. Звільнення від відповідальності можливе лише у виняткових випадках, коли постачальник зможе довести, що подія сталася внаслідок обставин непереборної сили, які були поза межами будь-якого розумного контролю, проте стандарт доказування в таких спорах є надзвичайно суворим, що стимулює кастодіальні сервіси до безперервного вдосконалення систем безпеки [3], [5].

Невід'ємною складовою комплаєнсу постачальників послуг криптоактивів є дотримання стандартів цифрової оперативної стійкості, визначених Регламентом DORA. Цей нормативний акт вимагає від бірж та кастодіанів інтеграції комплексних стратегій управління кіберризиками, які включають постійну ідентифікацію вразливостей, моніторинг інцидентів у режимі реального часу та розробку деталізованих планів відновлення діяльності після збоїв [11]. У 2026 році відповідність вимогам DORA розглядається регуляторами не просто як технічний регламент, а як ключовий елемент пруденційної надійності фінансової установи. Впровадження аналогічних стандартів в українське законодавство в межах гармонізації з правом ЄС дозволить не лише захистити вітчизняних споживачів від кіберзагроз, а й створити цифрову інфраструктуру, яка буде повністю сумісною з архітектурою фінансової безпеки Європейського співтовариства [1], [4] [3],[11], [13].

Еволюція наглядових механізмів у сфері обігу віртуальних активів у 2026 році досягла свого апогею з початком повноцінного функціонування Регламенту (ЄС) 2023/1113, що регулює інформацію, яка супроводжує перекази коштів та певних криптоактивів (TFR). Основним інструментом боротьби з анонімністю транзакцій стало впровадження так званого «правила подорожі» (Travel Rule), яке зобов'язує постачальників послуг криптоактивів забезпечувати ідентифікацію відправника та отримувача кожної операції незалежно від її суми. Такий підхід радикально змінює ландшафт цифрових фінансів, вимагаючи від бірж та кастодіанів збору, зберігання та передачі персональних даних учасників транзакції контрагенту-постачальнику в режимі реального часу [12]. Це не лише мінімізує ризики використання віртуальних активів для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, а й забезпечує відповідність європейського ринку оновленим стандартам Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), що є критично важливим для збереження репутаційної стабільності фінансової системи ЄС. [1]

Центральне місце в архітектурі нагляду у 2026 році посідає новостворений орган — Європейське управління з питань боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму (AMLA). Ця інституція отримала прямі повноваження щодо нагляду за найбільш ризикованими постачальниками послуг криптоактивів, які здійснюють масштабні транскордонні операції або мають значну клієнтську базу в декількох державах-членах [10]. Роль AMLA полягає не лише у здійсненні безпосередніх перевірок та накладенні санкцій, а й у гармонізації наглядових практик національних регуляторів, що унеможлиблює «регуляторний арбітраж» у межах союзу. Для криптобірж це означає перехід до моделі повної прозорості, де внутрішні процедури фінансового моніторингу повинні відповідати єдиним стандартам технічного регулювання, що видаються AMLA спільно з Європейським банківським управлінням (EBA). Особлива увага приділяється транзакціям, що взаємодіють із не-кастодіальними гаманцями (self-hosted wallets), де запроваджено посилені заходи належної перевірки для мінімізації ризиків обходу санкцій [4], [10].

Впровадження стандартів TFR та наглядової моделі AMLA створює нові виклики для України в контексті її інтеграції до єдиного європейського ринку. Національне законодавство, зокрема Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», вже проходить етап адаптації до вимог щодо обов'язкової верифікації учасників криптопереказів [3]. Створення ефективного механізму взаємодії між українськими регуляторами та AMLA у найближчій перспективі стане передумовою для повноцінного визнання українського режиму AML еквівалентним європейському, що дозволить вітчизняним CASP безперешкодно працювати на ринку ЄС [8]. Відповідно, моніторинг стає не просто фіскальним інструментом, а базовою технологічною умовою інтеграції в глобальну цифрову економіку.

Досвід імплементації Регламенту MiCA в ЄС став фундаментом для трансформації правового поля України у 2026 році. Закон «Про віртуальні активи» базується на архітектурі CASP, що передбачає відмову від локальних регуляторних експериментів [2], [3]. Розмежування повноважень між НБУ та НКЦПФР щодо нагляду за кастодіальними сервісами та стейблкоїнами (ARTs) синхронізовано з підходами Європейського банківського управління (EBA) [2], [4][17]. Сумісність національних реєстрів із базами даних ESMA є обов'язковою умовою для майбутнього визнання українських ліцензій у межах «європейського паспорта» [3].

Процес гармонізації потребує розв'язання питань податкової адаптації та технічної стійкості. У 2026 році імплементація MiCA без змін до Податкового кодексу створює ризик відтоку капіталу, тому формування стимулюючого режиму за європейським зразком є пріоритетом [13]. Водночас дотримання стандартів DORA вимагає від криптобірж інвестицій у кіберзахист. Це створює бар'єр для дрібних гравців, але водночас гарантує надійність інституцій та безпеку активів на рівні світових практик [4].

Для вітчизняного бізнесу прийняття правил ЄС у 2026 році відкриває доступ до глобальної ліквідності та інституційного капіталу. Статус CASP за стандартами MiCA дозволяє компаніям інтегруватися в систему SEPA та співпрацювати з традиційним банківським сектором без статусу «високого ризику» [3], [7], [8], [14]. Це сприяє перетворенню України на регіональний фінансовий хаб, де правова безпека є основою для інновацій. Дорожня карта гармонізації виступає інструментом побудови конкурентоспроможної цифрової економіки в межах європейського простору.

Висновки

Необхідно констатувати, що запровадження Регламенту MiCA стало поворотним моментом у трансформації ринку віртуальних активів із периферійного явища у повноцінний сегмент глобальної фінансової системи. Створення уніфікованого правового режиму дозволило подолати системну невизначеність, замінивши фрагментарні національні підходи єдиним стандартом авторизації, нагляду та захисту прав інвесторів. Основним висновком є те, що у 2026 році регулювання більше не сприймається суб'єктами господарювання як інституційний бар'єр; навпаки, воно перетворилося на критичну умову виживання та розвитку бізнесу. Наявність ліцензії CASP та дотримання пруденційних вимог є обов'язковим «вхідним квитком» для отримання доступу до банківської інфраструктури, інституційної ліквідності та довіри масового споживача. Ера регуляторного арбітражу в межах ЄС завершилася, поступившись місцем здоровій конкуренції на основі якості сервісу та технологічної надійності.

Для України стратегічний вектор на повну гармонізацію законодавства з правом ЄС у сфері віртуальних активів є безальтернативним шляхом інтеграції в єдиний цифровий ринок. Досвід впровадження механізмів сегрегації активів, суворих кастодіальних стандартів та правил «Travel Rule» демонструє, що правова безпека клієнта є фундаментом, на якому будується стабільність усієї екосистеми. Успішна імплементація цих норм в українське правове поле до 2026 року дозволила мінімізувати ризики шахрайства та створила передумови для визнання національного регуляторного режиму еквівалентним європейському. Прогноз на період 2027–2030 років вказує на подальше поглиблення конвергенції між традиційними фінансами (TradFi) та криптоінфраструктурою, де криптовалютні біржі поступово трансформуються у багатофункціональні фінансові інститути, що підлягають нагляду нарівні з банками та інвестиційними фірмами. У цьому контексті Україна має потенціал не лише стати реципієнтом європейських норм, а й активним учасником формування майбутніх глобальних стандартів цифрової економіки, використовуючи власний досвід цифровізації та динамічного розвитку фінтех-сектору.

Список використаних джерел

1. Воеводіна Г. І. Майбутні міркування щодо загальноєвропейського регулювання віртуальних активів // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2024. – Вип. 84. – С.239–245 URL (PDF): <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/35-3.pdf>
2. Закон України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 р. № 2074-IX (зі змін. та доп.). – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20>

3. Нанавов А. С. Регулювання криптовалют у ЄС та Україні: порівняльний аналіз підходів та їх вплив на економічну стабільність / А. С. Нанавов // Економічний журнал. – 2025. – №55. – С.44-51. – URL: <https://ej.journal.kspu.edu/index.php/ej/article/view/880>
4. Сучасний стан правового регулювання криптовалюти в Україні та перспективи розвитку законодавства / (авт.) // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2025. – Вип. 87 – С. 333 – 340 URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/324929>
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014 р. Офіційний текст. – URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/ASSOCIATION%20AGREEMENT.pdf>
6. Ушинка О. О., Лавріненко А. В. Особливості правового регулювання віртуальних активів в Україні та Європейському Союзі / О. О. Ушинка, А. В. Лавріненко // Law and Safety. – 2024. – № 11(66). – С. 63–71. – URL: http://www.lsej.org.ua/11_2024/66.pdf
7. Федоренко Т. В. Правове регулювання віртуальних активів в Україні: перспективи розвитку // Сучасний науковий журнал. – 2024. – № 3(1). – С. 47–55. – URL: <https://mosjournal.com/index.php/journal/article/view/50>
8. Шкільов Д. Д. Регулювання функціонування національного ринку криптовалют на основі використання основних положень нормативно-правових актів Європейського Союзу та можливостей їх імплементації в Україні / Д. Д. Шкільов // Вісник соціально-економічного розвитку. – 2024. – № 88–89. – С. 114–128. – URL: <http://vsed.oneu.edu.ua/collections/2024/88-89/pdf/114-128.pdf>
9. Crypto Custody // Zilioli C. The EU Law on Crypto-Assets. – Cambridge: Cambridge University Press, 2025. – Chapter 8. – URL (опис розділу): <https://www.cambridge.org/core/books/eu-law-on-cryptoassets/crypto-custody/57BF28CF37AF448DE1F1E5B85C95EF0C>
10. ESMA. MiCA White Paper Reporting Manual. ESMA65-55014868-14829. – 2025. – URL: https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/2025-08/mica_taxonomy_reporting_manual_v1.0.pdf
11. Regulation (EU) 2022/2554 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on digital operational resilience for the financial sector and amending Regulations (EC) No 1060/2009, (EU) No 648/2012, (EU) No 600/2014, (EU) No 909/2014 and (EU) 2016/1011 (DORA). – Official Journal of the European Union. – 2022. – L 333/1. – URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022R2554>
12. Regulation (EU) 2023/1113 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on information accompanying transfers of funds and certain crypto-assets and amending Directive (EU) 2015/849. – Official Journal of the European Union. – 2023. – L 150/1. – URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32023R1113>
13. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. – Official Journal of the European Union. – 2023. – L 150/40. – URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32023R1114>
14. Zilioli C. The Law of Crypto-Assets in the European Union. – Oxford: Oxford University Press, 2025. – 432 p. – Опис: <https://global.oup.com/academic/product/the-law-of-crypto-assets-in-the-european-union-9780198882107>